

Compenseren voor Corona

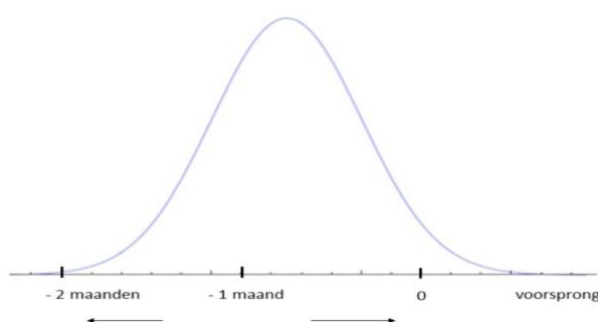
Over hoe onderwijstijdverlenging in het basisonderwijs zo effectief mogelijk in te zetten voor achterstandsbestrijding

Arjen Scholten en Walter de Wit¹, Vinci, Mei 2020.

Samenvatting en adviezen

Voor kinderen die extra achterstand hebben opgelopen vanwege de lock-down in het voorjaar van 2020, worden middelen voor 'Onderwijstijdverlenging' beschikbaar gesteld met de bedoeling om deze achterstanden te compenseren. De OAB-doelgroepkinderen vallen merendeels onder deze groep. Veel typen van Onderwijstijdverlenging (waaronder zomerscholen) hebben in het verleden weinig opgeleverd voor achterstandsbestrijding. We gaan in deze notitie in op de mogelijkheden verbeteringen aan te brengen. De notitie is met name bedoeld voor vertegenwoordigers van schoolbesturen en lokale en landelijke beleidsmedewerkers onderwijsachterstandenbeleid.

- Harde gegevens over de opgelopen achterstand op taal en rekenen door de Coronacrisis ontbreken. We schatten in dat dit gemiddeld zo'n 3 tot 4 weken zal bedragen. Waarvan een groot deel naar verwachting al wordt hersteld door extra doelgericht lesgeven van leraren. Van belang is dat verschillen tussen groepen kinderen verder zijn toegenomen. We schatten in dat de OAB-doelgroepkinderen (de 15% laagste SES) gemiddeld 1,5 maand extra achterstand hebben opgelopen, kinderen uit de 15% hoogste SES-categorie gemiddeld 0 maanden. Ofwel, dat de al forse verschillen tussen deze groepen verder zijn opgelopen, met naar schatting zo'n 1,5 maand.

- Biedt onderwijstijdverlenging met name aan die kinderen die dit het hardst nodig hebben. Wees alert voor het Mattheuseffect: dikwijls komen middelen juist terecht bij die kinderen die al veel ondersteuning vanuit huis ontvangen. Besteed goed aandacht aan het motiveren van kinderen in geval van vrijwillige deelname aan OTV-activiteiten.
- Een groot deel van eerdere initiatieven voor Onderwijstijdverlenging leverden weinig of geen effect op wat betreft achterstandsbestrijding. Goed doordachte programma's zijn noodzakelijk om resultaten te boeken. Met voldoende effectieve leertijd, bij voorkeur kleine

groepjes leerlingen en goede leerkrachten. In de Bijlage beschrijven we enkele praktische aspecten.

- Het lerarentekort is een groot knelpunt op met name scholen met veel doelgroepkinderen in de grootste gemeenten. Dit draagt los van Corona al bij aan het vergroten van achterstanden, maar bemoeilijkt ook initiatieven tot onderwijstijdverlenging op deze scholen. We moeten er bovendien voor oppassen dat extra initiatieven onderwijstijdverlenging op andere scholen juist leraren wegtrekken bij deze scholen. De lokale en landelijke overheid zouden scholen kunnen helpen met oplossingen.
- Directies en leraren zijn zwaar belast in de Corona-periode. Leg daarom niet de nadruk op 'korte termijn- en haastwerk', maar op het aanbieden van een effectief aanbod ook na de zomer.

We onderscheiden een aantal *potentiele* varianten voor OTV:

- *Voorschoolse Educatie in de vakanties*. Draag extra zorg voor de 'E' in Educatie: voor een rijk taal- en cognitiestimulerend aanbod.
- *De traditionele zomerscholen OAB*: werk met een doelgericht en doordacht programma.
- *De Bijspijker Zomerschool OAB*: kleine groepjes, goede begeleiding, zorg voor beloning.
- *OTV-activiteiten gedurende het jaar*. Een langere schooldag leidt niet automatisch tot hogere leerprestaties, zo blijkt uit (internationaal) onderzoek. Een goed doordacht programma, voldoende effectieve leertijd en goede leerkrachten zijn van belang.
- *Ouderprogramma's OAB/Ouderbeleid*: zoek naar een hogere effectiviteit (differentiëren, op maat, digitale prentenboeken, verbinding maken met). Aangezien de achterstanden samenhangen met een lagere educatieve stimulering thuis, is het zoeken naar versterking in het thuismilieu een voor de hand liggende aanpak.

Het is zinvol als voor de diverse varianten van OTV handboeken, draaiboeken en factsheets voor de onderwijspraktijk ter beschikking kunnen komen. Waarin de kennis over effectieve inzet en het bereiken van de juiste groepen geïntegreerd wordt. Voor de zomer 2020 is enig pragmatisme vereist en zullen vooral bijspijkervarianten van een zomerschool realiseerbaar zijn voor scholen of enige uitbreiding van al bestaande 'traditionele' zomerscholen.

- Los van Corona, nemen de achterstanden in het basisonderwijs waarschijnlijk sinds enkele jaren al toe, als gevolg van het lerarentekort, het schaduwonderwijs, het mindere 'leesonderwijs' en het digitaal onderwijs. De uitbreiding van het aantal uren voorschoolse educatie staat hier tegenover, maar kan hiervoor waarschijnlijk niet compenseren. Het bestrijden van onderwijsachterstanden is een complexe opdracht, met een hoge urgentie. Geld voor het bestrijden van door Corona opgelopen achterstanden kan effectief zijn, maar het kan ook ineffectief en soms zelfs contraproductief uitwerken. Het is van belang om de onderliggende goede bedoelingen, te combineren met kennis over goed, effectief onderwijs. Of het nu in de reguliere, of in de verlengde leertijd is. Misschien helpt het om in gedachten

te nemen: 'het onderwijs dat we ons eigen kind zouden toewensen, als er sprake is van een forse achterstand op taal en rekenen'.

1. Inleiding

Door de scholensluiting t.g.v. het Corona-virus zijn de achterstanden van doelgroepkinderen (van het onderwijsachterstandenbeleid (OAB))ⁱⁱ verder opgelopen. Kinderen zijn voor hun leren nog sterker dan voorheen afhankelijk geworden van de thuisomstandigheden en we weten dat deze voor kinderen sterk verschillen. Om te compenseren voor extra opgelopen achterstanden heeft het ministerie een subsidieregeling aangekondigd voor scholen om “inhaal- en ondersteuningsprogramma’s” te organiseren, gericht op kinderen die al een risico op achterstanden hadden. Alle scholen kunnen hier een beroep op doen. Scholen met veel kinderen met risico op achterstanden kunnen extra middelen aanvragen.ⁱⁱⁱ Vanaf de zomer 2020 tot en met de zomer 2021 kunnen basisscholen middelen aanvragen om extra onderwijs te bieden aan een deel van hun kinderen, ter compensatie van minder onderwijs vanwege de Coronacrisis. Aanbieders van voorschoolse educatie (bedoeld voor met name ‘achterstandspeuters’) kunnen middelen aanvragen om ook de zomer-, herfst of kerstvakantie enkele weken een aanvullend aanbod voorschoolse educatie aan te bieden in de vakantieweken waarin normaliter geen wordt gegeven.

In deze notitie staan we stil bij de vraag hoe dit ‘extra onderwijs’ effectief kan worden ingezet voor daadwerkelijke achterstandsbestrijding. Bekend is dat veel type (OAB)zomerscholen of andere vormen van Onderwijstijdverlenging (OTV) eerder weinig opleverden wat betreft taal- en rekenontwikkeling van doelgroepkinderen. De Britse Educational Endowment Foundation benoemt bijvoorbeeld zomerscholen niet voor niets als ‘laageffectief voor gemiddelde kosten’. De potentiële effectiviteit van OTV-activiteiten hangt sterk samen met de **opzet ervan** en de **kwaliteit van uitvoering**. In deze notitie proberen we hiervoor handvatten aan te reiken. We gaan in op:

- De omvang van onderwijsachterstanden en de impact van Coronacrisis hierop (par. 2);
- Effectiviteitsvraagstukken rond onderwijstijdverlenging (incl. zomerscholen);
- Varianten van Onderwijstijdverlenging OAB (incl. Zomerscholen);
- Conclusies en aanbevelingen;
- En een Bijlage met enkele praktische zaken.

2. De impact van de (gedeeltelijke) schoolsluiting

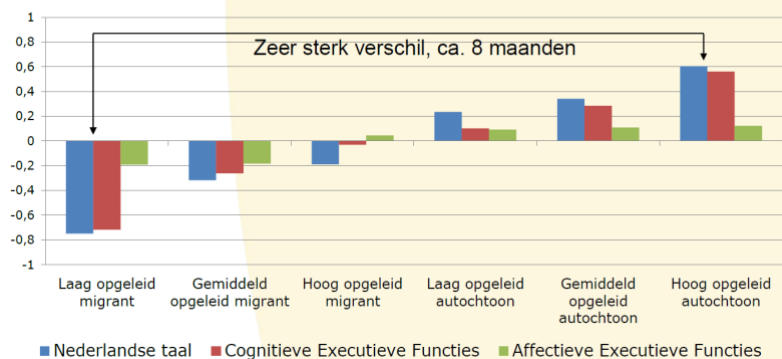
Hoe groot zijn ‘onderwijsachterstanden’ (2.1) en in welke mate zijn deze toegenomen door de Coronacrisis (2.2)?

2.1 De omvang van onderwijsachterstanden

De taal-, reken-, en cognitieve ontwikkeling van kinderen wordt sterk mede bepaald door de gezinsomstandigheden waarin zij opgroeien. Met name factoren op het vlak van de Sociaal Economische Status (SES) van het gezin (zoals het opleidingsniveau ouders en armoedeproblematiek) zijn sterk bepalend. Om hiervoor (enigszins) te compenseren voeren veel landen een vorm van SES-compensatiebeleid. In Nederland is dit het onderwijsachterstandenbeleid c.q. het Gelijke Kansen beleid.

Op al jonge leeftijd zijn er aanzienlijke SES-verschillen.^{iv}

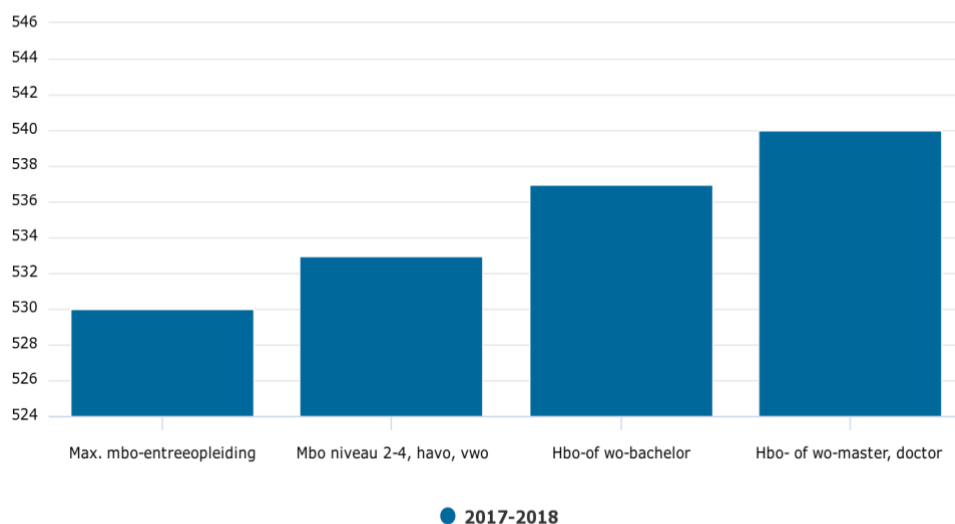
Verschillen in taal en executieve functies op 2-jarige leeftijd

De onderzoekers hebben hier Nederlandse gezinnen onderverdeeld in een driedeling naar opleidingsniveau ouders en naar herkomstland ouders (migrant-autochtoon). Op 2-jarige leeftijd zien we forse verschillen: die oplopen tot 8 maanden voor wat betreft Nederlandse taalvaardigheid en de Cognitieve Executieve functies. In de jaren daarna neemt deze achterstand toe. Hoewel uit recent onderzoek is gebleken dat door deelname aan voorschoolse educatie (voor 2,5-4 jaar) de taalachterstand in die periode daadwerkelijk vermindert, wordt deze gunstige ontwikkeling niet voortgezet in de vroegschoolse educatie en het verdere basisonderwijs..

Aan het eind van het basisonderwijs is aan eindtoetsprestaties en doorstroom naar het voortgezet onderwijs te zien hoe groot de SES-verschillen zijn.

Gemiddelde totaalscore Centrale Eindtoets naar hoogste opleidingsniveau van de ouders

Cito - CBS

In de onderwijsmonitor van het ministerie zijn allerlei gegevens terug te vinden, zoals verdelingen naar herkomstland en naar opleidingsniveau ouders. In de getoonde grafiek wordt de gemiddelde eindtoetsscore (groep 8) beschreven, uitgesplitst naar de SES-factor 'hoogste opleidingsniveau van de ouders'. Kinderen uit gezinnen met de laagst opgeleide ouders behalen

gemiddeld een score van 530. Dat komt ongeveer overeen met vmbo gemengd/theoretische leerweg (ofwel mavo). Kinderen uit gezinnen met de hoogst opgeleide ouders (hbo of wo) behalen gemiddeld een eindtoetscore van 540. Dat komt overeen met gemiddeld havo/vwo-niveau.

Dit zijn heel forse verschillen en er is sprake van de nodige 'onderbenutting' van potentieel bij de lagere SES-groepen. Overigens mag je veronderstellen dat deze verschillen zonder ons huidige achterstandenbeleid nog veel forser zouden zijn.

In de afgelopen jaren zijn de hierboven genoemde verschillen in onderwijsprestaties naar opleidingsniveau ouders en naar herkomstland redelijk stabiel gebleven. De Onderwijsinspectie wijst wel al vanaf 2016 in haar jaarlijkse Staat van het Onderwijs op een toename van ongelijke kansen rond de daaropvolgende overgang naar het VO: minder heroverwegingen en lagere relatieve plaatsing bij ouders met lager opleidingsniveau. Recent stabiliseert deze ongelijkheid enigszins.

De Inspecties voor het Onderwijs en voor de Rijksfinanciën wijzen in recente publicaties wel op de huidige druk op gelijke kansen, a.g.v. onder andere het lerarentekort op scholen met veel doelgroepkinderen en de druk op de onderwijskwaliteit die dit met zich meebrengt.^v

2.2 De impact van Corona op onderwijsachterstanden

Welke impact zal Corona naar verwachting hebben op die verschillen tussen kinderen? Om die vraag te beantwoorden proberen sommige onderzoekers vergelijkingen te trekken met overeenkomstige situaties uit het verleden. Schoolstakingen bijvoorbeeld, of schoolsluitingen ten gevolge van natuurrampen.^{vi} Goed vergelijkbaar zijn die situaties echter niet, constateren zij. Afstandsonderwijs bestond destijds niet en contacten tussen leerkrachten en leerlingen waren niet mogelijk. Ook worden vergelijkingen gemaakt met de ontwikkeling van kinderen in de zomervakantie. In de VS, met zomervakanties oplopend tot 3 maanden en een scherpere SES- en armoedeproblematiek, wordt gerapporteerd dat kinderen uit lage SES-kinderen (behoorlijk) achteruit kunnen gaan in deze periode. Dit in tegenstelling tot kinderen uit hoge SES-gezinnen. In Nederland is hier nauwelijks onderzoek naar gedaan en zullen de verschillen waarschijnlijk wel kleiner zijn. En ook verschilt de zomerperiode van de situatie tijdens Corona, waarin de scholen proberen het les op afstand vorm te geven en ouders thuisonderwijs verzorgen.

We hebben enige onderzoeksgegevens voorhanden over het Nederlandse basisonderwijs in de Corona-tijd. Onderzoeker Bol legde een vast panel van ouders en kinderen een aantal vragen voor over het 'thuisonderwijs'. Hij constateert behoorlijk grote verschillen in de mate waarin verschillende sociaal-economische groepen in staat bleken hun kinderen thuis te ondersteunen. Zo geeft bijvoorbeeld 70% van de universitair geschoolde ouders aan hun kind 'vaak of heel vaak' te helpen, tegenover 50% van de ouders met maximaal een middelbare schooldiploma. 80% van de universitair geschoolde ouders zegt zich in staat te voelen om te helpen, tegenover 63% van de lager opgeleide ouders. Deze verschillen in ouderhulp vormen volgens de onderzoeker een bedreiging voor kansgelijkheid in het onderwijs.^{vii}

De Onderwijsinspectie voert een vorm van Covid-19-monitoring uit, waarin zij schoolbestuurders en directeuren ondervragen. In de eerste rapportage (over de periode half maart tot half april) rapporteren zij dat 8 op de 10 basisscholen inschatten dat leerlingen gemiddeld minder tijd

besteden aan het 'afstandsonderwijs' dan de reguliere onderwijstijd voor de crisis. Bij de helft van de scholen betrof dit meer dan een halvering van de onderwijstijd. Voor de kinderen in groep 1 en 2 werd gemiddeld zo'n 1 a 2 uur per dag 'afstandsonderwijs' verzorgd.

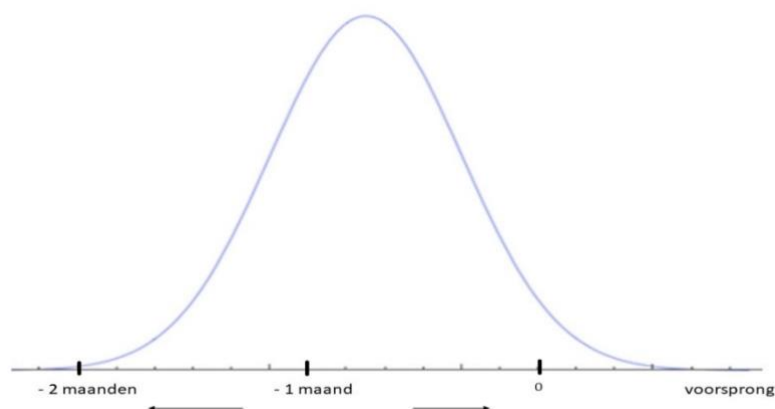
De meeste basisscholen besteden 75-100% van de tijd aan de basisvakken taal, rekenen en lezen. Bij 84% van de scholen zouden alle leerlingen deelnemen aan het afstandsonderwijs, bij 14% betrof dat ongeveer drie kwart van de leerlingen. Redenen voor niet-deelname zijn vooral de beperkte mogelijkheden van ouders bij de ondersteuning, het niet-begrijpen van het online-onderwijs door ouders en de moeite die de kinderen hebben met zelfstandig, gedisciplineerd werken.

Hoe groot zou nu de impact zijn van de Corona crisis op de toename van onderwijsachterstanden?

In de media zijn voorbeelden genoemd van kinderen die er relatief zelfs op vooruit zijn gegaan wat betreft taal- en rekenprestaties. Met het gerichte 'privé-onderwijs' door hoogopgeleide ouders zijn ze in een relatief hoger niveau beland (bv. van 'maan-' naar 'zon'-categorie). Ook is grootschalig gebruik gemaakt van het 'aanvullend onderwijs', zoals via SQUA, de Taalzee, Rekentuin en educatieve programma's van de NPO. Maar ook worden voorbeelden genoemd waarin leraren verzochten dat kinderen hun boek 2 maanden niet open hebben gehad en taalvaardigheden hebben verloren die zij voordien beheersten.^{viii} Ook werd duidelijk dat enige duizenden basisschoolkinderen niet over geschikte laptop en/of wifi beschikten om het les-op-afstand te kunnen uitvoeren. Grootschalige acties om laptops en wifi-punten te verstrekken hebben na enige tijd een deel van deze noden verholpen.

Dit zijn uiteraard de uitersten. Het grootste deel van de leerlingen bevindt zich hier tussenin. We hebben geen exacte gegevens van de opgelopen onderwijsachterstand van de basisschoolkinderen, noch die van OAB- doelgroepkinderen. We zullen daarom een 'beredeneerde' inschatting moeten maken. De basisscholen (en voorschoolse educatie) sloten i.v.m. Corona op maandag 16 maart. Een kleine 2 maanden later, op maandag 11 mei zijn zij weer half open gegaan en naar verwachting begin juni weer volledig open. Een totaal tijdsbestek van zo'n 2,5 maand (met daarin 1 of 2 weken (verschilt per school) reguliere schoolvakantie). Bestaande uit een eerste fase van 1 tot 2 weken van bezinning op de situatie en voorbereiden van 'les op afstand' door de basisscholen. En vervolgens het geleidelijk steeds beter vormgeven van dit 'les op afstand', door telefonisch contact met kinderen, online-lessen te verzorgen en/of materialen bij kinderen thuis te leveren. Met een nadruk op het onderwijs in taal en rekenen.

Grafiek. Inschatting van opgelopen taal- en rekenachterstand a.g.v. Corona-crisis (medio mei)

Een klein percentage heeft een voorsprong opgedaan, dankzij sterk privéonderwijs thuis. Een klein percentage heeft vrijwel niets gedaan in deze periode en zal iets zijn achteruit gegaan qua vaardigheden. Gegeven de duur van de scholensluiting (2 maanden tot het weer half open gaan), de beschreven extremen en het gegeven dat het overgrote deel van de leerlingen zich daar ergens tussenin zal bevinden, de constatering dat scholen prioriteit hebben gegeven aan taal- en rekenonderwijs en relatief snel een vorm van 'les op afstand' hebben kunnen oppakken, schatten we in dat basisschoolkinderen gemiddeld genomen drie tot vier weken' achterstand hebben opgelopen (in de periode half maart – half mei).

Wat betreft de OAB-doelgroepkinderen (de 15% kinderen met de laagste SES-score) schatten we in dat de taalachterstand gemiddeld richting de 1,5 maand zal gaan (immers dit is de groep met de minst gunstige thuissituatie, de minste ICT-mogelijkheden en dergelijke). Wat betreft het andere uiterste, de 15% kinderen met de hoogste SES-score, schatten we in dat er gemiddeld genomen 0 maanden achterstand is opgelopen t.g.v. het thuisonderwijs.

Ofwel samenvattend. Er zijn geen exacte cijfers beschikbaar over de opgelopen achterstanden door de Coronacrisis, we maken een beredeneerde inschatting. Wat betreft de periode half maart tot half mei schatten we in basisschoolkinderen 'gemiddeld' zo'n drie tot vier weken achterstand hebben opgelopen in taal en rekenen (t.o.v. een reguliere schoolgang). We verwachten dat een groot deel weer wordt hersteld door extra doelgericht lesgeven van leraren (zie volgende alinea). Van belang is dat de verschillen tussen scholen en kinderen groot zijn. We schatten in dat de taal- en rekenachterstand tussen kinderen uit de laagste SES- (15%) en de hoogste SES-categorie (15%) is toegenomen met circa 1,5 maand.

Overige relevante zaken

Deze notitie is geschreven in de tweede helft mei 2020, zo'n 10 weken na de scholensluiting. In de eerste helft mei zijn de basisscholen weer half open gegaan en naar verwachting zullen ze begin juni geheel openen. Niet alle kinderen zijn daarbij weer naar school gegaan, sommige worden nog thuis gehouden door bezorgde ouders. Rond de 500 kinderen blijken spoorloos te zijn. Het al dan niet verder oplopen van taal- en rekenachterstand van individuele en groepen kinderen hangt uiteraard samen met de mogelijkheden om naar school te gaan in de volgende (nog behoorlijk ongewisse) periode.

Veel leraren zijn naar verwachting bij de herstart van het onderwijs heel doelgericht les gaan geven en in beeld gaan brengen wat de kinderen al dan niet nog beheersen op met name taal, rekenen en lezen. Vervolgens zijn zij doelgericht specifieke lesstof gaan aanbieden en herhalen. Er vindt naar verwachting al een zekere compensatie plaats van de extra opgelopen achterstand. Vermeldenswaard in dit verband is de verwijzing van onderzoeker John Hattie naar een lange onderwijsloze periode (als gevolg van een aardbeving) in o.a. New Orleans, waarbij de gemiddelde onderwijsprestaties zelfs 'stegen' in de periode daarna. Hij wijt dat aan de meer doelgerichte instructies van leerkrachten na heropening van de scholen daar. Maar, aldus Hattie: 'de meest waarschijnlijke implicatie van schoolsluitingen (zoals de Corona-crisis) zijn minder gelijke onderwijskansen. Leerlingen die afkomstig zijn uit gezinnen met een stabiele thuissituatie zullen het veel beter doen dan leerlingen uit gezinnen met een minder stabiele thuissituatie: Het effect van de thuissituatie is krachtig'.^{ix x}

Onderwijs draait lang niet alleen om taal- en rekenontwikkeling. In de Nederlandse media wordt volop melding gemaakt van en gediscussieerd over andere relevante, verrijkende ervaringen die kinderen kunnen opdoen t.g.v. de scholensluiting. Daar zal zeker sprake van kunnen zijn. Dergelijke bijzondere omstandigheden kunnen tot allerlei leerervaringen leiden die waardevol zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Van daaruit wordt echter soms de redenering doorgetrokken dat 'kinderen helemaal geen achterstanden oplopen', 'ieder kind ontwikkelt zich nu eenmaal in diens eigen natuurlijke tempo' en dergelijke. Voor deze stellingen is genoeg wetenschappelijk tegenbewijs voorhanden: de stellingen gaan op voor die kinderen die in gunstige omstandigheden verkeren, in een rijke taal- en cognitiestimulerende omgeving. Waar dat niet zo is zien we onbenut talent, nare gevolgen van onderpresteren en te grote verschillen in onderwijskansen. De opkomst in de afgelopen decennia van het grootschalige aanvullend of schaduwonderwijs (de bijles- en huiswerkinstituten) waar zeer veel kinderen (van met name de hoger opgeleide ouders) gebruik van maken, om het 'achterlopen' te compenseren, spreekt wat dit betreft voor zich.

3. Effectiviteitsvraagstukken omtrent onderwijstijdverlenging (incl. zomerscholen) oab.

Zo'n tien jaar geleden stelde het rijk ruime subsidies beschikbaar voor experimenten met Onderwijstijdverlenging t.b.v. achterstandsbestrijding in het basisonderwijs. De gedachte hierachter was even simpel als aannemelijk. Door kinderen afkomstig uit lage SES gezinnen meer onderwijstijd te bieden, zouden hun achterstanden ten opzichte van meer geprivilegieerde leeftijdsgenoten afnemen. In veel gemeenten – onder andere Utrecht, Den Haag – werden verschillende varianten van OTV bedacht, die voor een periode van vier jaar werden uitgevoerd. Grofweg ging het daarbij om twee hoofdstromen: verlengde schooldagen en zomerscholen. Veel inhoudelijke voorwaarden werden daar door de subsidieverstrekker niet aan gesteld, behalve dat de inspanningen moesten leiden tot hogere taal- en rekenprestaties van de deelnemers. De manier waarop werd overgelaten aan het onderwijs. Dat zou zelf het best in staat zijn om effectieve programma's te ontwikkelen, was de verwachting. Vier jaar later was er van dat optimisme weinig over. Evaluatieonderzoek liet zien dat de experimenten overall weinig hadden opgeleverd (mogelijke uitzonderingen daargelaten). In ieder geval werden nauwelijks zichtbare

effecten op de cognitieve prestaties van doelgroepkinderen waargenomen.^{xi} Meer recent zien we hoe betrokkenen bij Verlengde Schooldag-initiatieven OAB in bijvoorbeeld Rotterdam(-Zuid) en in Den Haag vragen stellen bij de effectiviteit en uitvoerbaarheid en zoeken naar een effectievere invulling ervan. Het belangrijkste Britse platform voor kennisverstrekking t.a.v.

achterstandsscholen, de Educational Endowment Foundation, benoemt zomerscholen OAB, als 'laageffectief voor gemiddelde kosten'.

Hiertegenover staan echter heel positieve onderzoeksresultaten ten aanzien van de algemene zomerscholen VO in Nederland (gericht tegen het zittenblijven) of de opkomst en bloei van de particuliere 'onderwijstijdverlenging' in Nederland, de huiswerk- en bijlesinstituten, waar heel veel kinderen gebruik van maken, vaak tot tevredenheid van (de meestal hoger opgeleide) ouders.

Wat is hier aan de hand?

We lichten dit toe aan de hand van 4 lemma's:

1. 'Zomerscholen OAB' versus 'Zomerscholen VO'
2. 'OTV OAB' versus 'het Schaduwonderwijs'
3. De juiste kinderen bereiken (het Mattheuseffect)
4. De beschikbaarheid van goed personeel.

3.1 'Zomerscholen OAB' versus 'Zomerscholen VO'

We kennen in Nederland 2 typen Zomerscholen van een geheel verschillende aard:

- Zomerscholen OAB voor het basisonderwijs, gericht op meestal een combinatie van verbeteren taal- en rekenprestaties en sociaal-emotionele doelstellingen. Deze vinden naar schatting nog in 15 tot 20 gemeenten plaats. Er gaan kinderen naar toe van allerlei verschillende basisscholen (schooloverstijgend). Meestal worden ze betaald vanuit het gemeentelijk GOAB-budget, soms aangevuld met middelen van de schoolbesturen. De zomerschool heeft een eigen curriculum en is niet direct gekoppeld aan taal- en rekenmethodes van de basisschool. Er is verder een grote variatie in onderwijsduur, doelstellingen en personeelseisen. In effectonderzoek naar dergelijke zomerscholen is meestal gekeken naar in hoeverre de score van de deelnemende kinderen toeneemt op algemene, methode-onafhankelijke vaardigheidstoetsen (zoals de toets Begrijpend Lezen of Spelling of Rekenen van het Cito), in tegenstelling tot het 'effectonderzoek' naar de Zomerscholen VO.^{xii}
- De zomerscholen VO zijn niet specifiek bedoeld voor OAB-achterstandsbestrijding, maar gericht op het tegengaan van zittenblijven. Hiervoor gemotiveerde leerlingen die net niet over kunnen gaan naar het volgende jaar, krijgen gedurende 1 of 2 weken les in 1 of 2 vakken, met de bedoeling bepaalde specifieke lesstof, door de leraar geselecteerd, alsnog te leren (bv. H2 en 3 van de gevolgde methode Wiskunde). Het lesprogramma wordt vaak uitgevoerd door externe partijen en de kinderen krijgen les in kleine groepjes. Aan het einde van de zomerschool wordt dit getoetst met een methodegebonden toets, samengesteld door de leraar en als de leerling een voldoende haalt, mag deze alsnog over. Een grote meerderheid van de deelnemende kinderen lukt dit en zij blijven daardoor niet zitten, ofwel doelstelling behaald.^{xiii}

Kenmerken	Zomerscholen OAB	Zomerscholen VO
	Taal en rekenen algemeen	Bijspijkeren specifieke lesstof

Brede doelstelling	Heel smalle doelstelling
Methode onafhankelijke toetsing	Lesstof-gebonden toetsing
Grotere groepen leerlingen	Kleine groepjes leerlingen
Beloning: niets of certificaat	beloning: overgaan (niet zittenblijven)

In effectonderzoek wordt bij de traditionele zomerscholen OAB BO met brede algemene vaardigheidstoetsen gemeten in welke mate de kinderen zijn vooruitgegaan. Bij de Zomerscholen VO gebeurt dit met curriculum-/lesstof gerelateerde toetsen^{xiv}. Met die laatste manier van toetsing is veel gemakkelijker leerwinst in beeld te brengen. Ofwel, als bij de Zomerscholen VO niet de door de wiskunde-leerkracht opgestelde toets over H3 en H4 van het wiskundeboek wordt afgenomen, maar de brede vaardigheidstoets Wiskunde uit het Cito Volgsysteem VO, zou er een heel ander beeld ontstaan en zou de opbrengst zeer waarschijnlijk 'veel lager' uitvallen. Of 'de leerwinst' op Zomerscholen VO dan ook groter is dan die op Zomerscholen OAB BO valt alleen al door deze verschillen in meetinstrumenten niet te zeggen. We kunnen wel een inschatting maken. De zomerscholen VO zijn sterk doelgericht, kennen een smalle doelstelling (leren van Hoofdstuk A en B van de vakken X en Y), met leerlingen in kleine groepjes en uitzicht op een beloning voor de leerlingen (het 'overgaan'). De traditionele Zomerscholen OAB BO variëren sterk in mate van doelgerichtheid (aansluiting van het curriculum op de doelstelling), kennen veel bredere doelstellingen (ook Kennis van de Wereld, sociaal-emotionele doelstellingen e.d.).

De traditionele Zomerscholen OAB BO zouden we dan ook niet moeten zien of moeten inzetten als 'bijspijker-zomerscholen', maar wel als -mits goed opgezet en goed uitgevoerd- voorzieningen die kunnen bijdragen aan achterstandsvermindering van doelgroepkinderen in de brede zin van het woord. Die genoemde voorwaarden zijn wel essentieel. Zeker voor zomerscholen met een dusdanig brede doelstelling is het van belang dat het curriculum goed in elkaar zit, en er effectieve benutting is van leertijd en goede docenten. Voor veel zomerscholen in het verleden (zeker niet allemaal) was dit niet het geval en zijn de bijdragen aan achterstandsvermindering dan ook gering geweest.

3.2 'OTV OAB' versus 'het Schaduwonderwijs'

Een langere schooldag leidt niet automatisch tot hogere leerprestaties, zo blijkt uit (internationaal) onderzoek. De kansen op hogere prestaties zijn groter naarmate er sprake is van een beter programma, van effectieve benutting van leertijd en van goede leerkrachten.^{xv} Het CPB trok dit in haar studie naar effectieve interventies dan ook scherp door: Extra lessen zijn alleen effectief als er maatwerk wordt geleverd en de programma's kwaliteit hebben. En als belangrijkste factor: een goede docent voor de klas.

Bij veel gemeentelijke initiatieven tot Onderwijstijdverlenging op OAB-scholen (met allerlei namen als Leertijduitbreiding, Brede Buurtscholen, Leerkansenprofielscholen etc) in het verleden (en soms ook heden) schortte het hieraan op meerdere aspecten. Soms nauwelijks verband tussen de geformuleerde doelen en het programma zelf. Soms is er weinig samenhang tussen het reguliere dagprogramma en de extra 'onderwijsuren'. Het is een kwestie van veel goede bedoelingen maar soms weinig goede doordenking en uitvoering. Dit alles heeft het 'imago' van onderwijstijdverlenging op OAB-scholen geen goed gedaan.

Een heel ander type onderwijstijdverlenging is het afgelopen decennium enorm opgekomen: het particuliere huiswerk- en bijles-onderwijs. In 2018/19 maakten maar liefst 3 op de 10 leerlingen in het VO gebruik van dit aanvullend onderwijs, meestal betaalde bijles, huiswerkbegeleiding of examentraining. In groep 8 van het basisonderwijs volgde ongeveer 25% van alle kinderen aanvullend onderwijs, waarvan de helft in betaalde vorm.

15% van de basisscholen organiseerde bijles en laat dit meestal uitvoeren door externen. In het po zijn extra oefenen buiten schooltijd, extra ondersteuning bij specifieke leerbehoeften en bijles de meest voorkomende vormen van aanvullend onderwijs. Het extra oefenen gebeurt aan de hand van (online) oefenstof van bijvoorbeeld SQUILA, TopiaTrainer, Rekentuin, Taalzee, Muiswerk, de Sommenfabriek of Junior Einstein. Zowel het extra oefenen, de extra leerondersteuning en de bijles worden ingezet om extra begeleiding te bieden aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften en om achterstanden weg te werken. In het algemeen geven de basisscholen aan hierover tevreden te zijn.^{xvi}

<i>Kenmerken</i>	<i>Onderwijstijdverlenging OAB</i>	<i>Bijles</i>
	Bredere doelen	Bijspijkeren specifieke lesstof
	Vaak hele klas	Selectie van kinderen
	Opzet curriculum heel wisselend	Specifieke lesstof
	Grotere groepen leerlingen	Kleine groepjes leerlingen
	'Gratis'	Soms gratis (extern vergoed), soms betaald
	Effectieve benutting leertijd wisselend	Vermoedelijk in algemeen redelijk/goed.

Samenvattend zien we ook hier twee geheel verschillende typen van Onderwijstijdverlenging. Aan de ene kant de huiswerk- en bijlesinstituten die vrij doelgericht ondersteuning bieden, meestal in een redelijk werkklimaat, kleinere groepjes en enige persoonlijke begeleiding door externe leraren/studenten. Aan de andere kant de Leertijd uitbreiding op de school zelf, waarbij de kwaliteit van het programma heel sterk kan variëren en de effectieve leertijd heel wisselend kan zijn, soms in grote groepen.

Het is de moeite waard om te zoeken naar aanpakken die daadwerkelijk achterstanden gericht kunnen verminderen. Een formule als de BSA voor 'high-potentials', het high-doses-tutoring of varianten ervan en/of doelgericht onderwijs in kleine groepjes met goede begeleiding.

3.3 De juiste kinderen bereiken (het Mattheuseffect)

Er gaan extra onderwijstijdvoorzieningen komen voor kinderen, om achterstanden te compenseren. Hoe gaan we ervoor zorgen dat hier daadwerkelijk kinderen aan gaan deelnemen die achterstanden hebben opgelopen? Er is het serieuze risico dat vooral kinderen die uit zichzelf al gemotiveerd zijn (en die behulpzame en gemotiveerde ouders hebben) die nauwelijks achterstand hebben opgelopen, zich aanmelden voor de zomerscholen of andere vrijwillige vormen van onderwijstijdverlenging; of dat de al vaak zwaar belaste scholen met veel doelgroepkinderen niet toekomen aan het gaan aanbieden van extra onderwijstijdverlenging en vooral de overige scholen dit zullen doen.

De verschillen tussen kinderen kunnen door Onderwijstijdverlenging verder toenemen in plaats van afnemen, als het niet lukt om juist de kinderen met extra opgelopen achterstanden OTV te gaan geven.

Dat is een reëel risico, we hebben dit vaker gezien in de achterstandsbestrijding. Juist midden- en hoger opgeleide ouders kiezen vaker en bewuster voor aangeboden methodieken en programma's, waardoor de achterstanden alleen maar groter worden. Dit is het bekende Mattheuseffect (de armen worden armer, de rijken worden rijker). Bij de uitvoering van de regeling moet hier op worden gelet, zowel op macro - niveau (landelijk), als op niveau van schoolbesturen, scholen en leerkrachten.

In het onderwijs wordt de term Mattheuseffect ook wel gebruikt voor een ander verschijnsel: als je al jong niet goed leert lezen of rekenen, ga je faalervaringen meekrijgen, minder plezier erin hebben, daadwerkelijk ook minder lezen etcetera. De kinderen die het lezen wel vroeg en vlot aangeleerd krijgen, hebben dit effect andersom. Dit leidt tot steeds groter toenemende verschillen in de onderwijsloopbaan en de maatschappelijke kansen. Ook dit verschijnsel is relevant waar het achterstandskinderen betreft. Op jonge leeftijd al zou de 'achterstand' moeten worden vlot getrokken bij veel doelgroepkinderen, om de genoemde spiraal te voorkomen..

3.4 De beschikbaarheid van goed personeel

Effectief onderwijs gaat in de eerste plaats over goede leraren (met excuses voor deze simpele notie). Extra uren onderwijs in de zomer of gedurende het schooljaar vergt extra leraar uren en het lerarentekort is momenteel op sommige plaatsen al groot. Het lerarentekort treft nu met name de 5 grootste gemeenten en uiteindelijk krijgt heel Nederland ermee te maken.^{xvii} Verwacht wordt een toename van 1% van het aantal leerkrachten naar 9% over enkele jaren. Binnen de grootste gemeenten zijn er met name lerarentekorten op de scholen met veel doelgroepkinderen. Veel leraren werken liever op scholen met minder 'achterstandskinderen'. De Amsterdamse schoolbesturen meldden recent een verschil tussen het aantal benodigde en de huidige bevoegde leraren op 361 fte, ofwel bijna 12%.^{xviii} Er wordt daardoor korter onderwijs gegeven (soms 4 dagen per week) en er worden steeds meer onbevoegden voor de klas gezet. De inspectie citerend: Het is aannemelijk dat het lerarentekort negatieve effecten zal hebben op de kwaliteit van het onderwijs en op de prestaties van leerlingen.

Uitvoering van extra onderwijstijdverlening door externen, zoals de bijles- en huiswerkinstituten, vormt geen oplossing voor lerarentekorten. Dit aanvullende of schaduwonderwijs is in feite om leraren concurrerend met het regulier bekostigd onderwijs. De G4 hebben recent plannen geformuleerd en aan het ministerie voorgelegd om het werken door leraren in hun gemeenten aantrekkelijker en het wonen daar betaalbaarder te maken.

Behalve dat het lerarentekort vooral de kinderen uit achterstandssituaties treft, is het voor de inzet van extra onderwijstijd aan juist de doelgroepleerlingen een nijpend knelpunt. Een extra risico, waarvoor we moeten oppassen, is dat de nieuwe initiatieven voor Onderwijstijdverlenging, nog meer personeel gaat wegtrekken van de scholen met veel OAB-doelgroepkinderen en dus contraproductief voor hen gaat uitpakken.

4. De typen Onderwijstijdverlenging en zomerscholen

Initiatieven van Onderwijstijdverlenging leiden zeker niet automatisch tot vermindering van onderwijsachterstanden, zo leert (internationaal) onderzoek. In de voorgaande alinea's hebben we een aantal relevante aspecten op een rij gezet. Een goed doordacht en doelgericht

programma, voldoende effectieve leertijd, goede leraren en deelname door met name die leerlingen die dit het meest nodig hebben, is van belang.

We benoemen nu kort een aantal varianten van onderwijstijdverlenging en beschrijven enkele belangrijke kenmerken en risicofactoren.

a. Voorschoolse educatie in de zomer

We hebben in deze notitie vooral stilgestaan bij het basisonderwijs, maar dat wil niet zeggen dat de voorschoolse educatie niet van groot belang is. Circa 80% van de huidige voorscholen is in de zomervakantie gesloten (dit betreft de oude peuterspeelzalen; ca. 40 weken per jaar open; de 'kinderopvang' biedt meer voorscholen die het hele jaar open zijn). De voorschoolse educatie is aan het uitbreiden van een aanbod van 10 uur per week naar 16 uur per week voor doelgroepkinderen, maar door de Corona-crisis is de voorschoolse educatie een vijftal weken volledig gesloten geweest (0 uur per week). Het ministerie biedt in het ondersteuningsprogramma dan ook aan deze voorschoolse organisaties de mogelijkheid om middelen aan te vragen om de voorschoolse educatie enkele weken extra te openen, in de zomervakantie en/of de herfst- en kerstvakantie 2020. Naar verwachting zullen de nodige ouders en kinderen hiervan gebruik willen maken.

Aandachtspunten:

- Gezien de jonge leeftijd van de peuters is het goed om zoveel mogelijk eigen regulier, vertrouwd personeel op de groepen te hebben. Het personeel dient een tijdelijke werkuitbreiding te krijgen (o.i. bij voorkeur met extra vergoeding).
- Het dient geen 'zomeropvang' te zijn, voor de 'lol', maar echte 'educatie'. Gericht op de ontwikkeling van kinderen. Achterstanden zijn fors en nu nog verder toegenomen. Extra advies/handvatten en ondersteuning voor PM-ers op dit vlak zijn van belang: een zomerperiode leent zich makkelijk om dit aspect onder te laten sneeuwen. In het algemeen geldt dat de pedagogische kwaliteit (de zorg voor en het welzijn van kinderen) goed scoort in Nederland, maar wat betreft educatieve kwaliteit (o.a. het stimuleren van taalontwikkeling en van het leraren) is nog het nodige te verbeteren.^{xix}
- Ook zijn aanvullingen op het programma denkbaar, voor bv. die kinderen die overgaan naar de basisschool, of om een effectieve benadering van het ontwikkelingsstimulerend klimaat thuis te bevorderen.

b. De traditionele Zomerscholen OAB PO

We bedoelen hier een zomerschool met eigen curriculum, waar doelgroepkinderen van verschillende basisscholen naar toe gaan, gericht op de basisvaardigheden taal en/of rekenen en meestal aangevuld met andere doelstellingen.

We citeren hier nog eens de Britse CFEE: 'There is evidence to suggest summer schools can drive academic progress, but their impact depends on what approach is taken'.^{xx}

De volgende aandachtspunten zijn van belang:^{xxi}

- Voldoende leertijd is van belang. 1 week is veel te kort, compenseert niet echt.
- Een sterk kennis onderbouwd curriculum; Er zijn diverse voorbeelden van zomerscholen met een sterk, goed kennis onderbouwd curriculum.¹ Die kunnen als voorbeeld dienen.

¹ Bv. Amsterdam Zuid-Oost, Utrecht (voorheen), Den Haag, Arnhem.

Naast doelstellingen op het vlak van taal en/of rekenen zijn ook andere relevante doelstellingen mogelijk in het kader van achterstandsbestrijding, denk aan 'kennis van de wereld' en bepaalde sociaal-emotionele doelen, zoals 'geloof in eigen kunnen'.

- Zomerscholen kunnen voor alle kinderen open staan, maar er dient speciaal aandacht aan te worden besteed om doelgroepkinderen hiermee te bereiken.
- Kleine groepen van max. 15 kinderen;
- Speciale aandacht kan worden gegeven aan kinderen die te maken gaan krijgen met een overgang naar een andere fase of school. Bijvoorbeeld voor de overgang naar het voortgezet onderwijs, de overgang van voorschool naar school en de overgang naar groep 3..
- Voeg een 'intelligente' thuiscomponent toe, met haalbare, realistische doelen, Voor de jonge kinderen (2-6 jaar) kunnen goed ingezette digitale prentenboeken effectief zijn. In het landelijke HOE?-project worden effectieve waardevolle versterkingen ontwikkeld voor de leeftijd 2,5-6 jaar. Ook zijn goede voorbeelden beschikbaar waarbij kind en ouder gedeeltelijk samen naar de zomerschool komen en ouders gericht wordt bijgeleerd.

Een zomervakantie duurt 6 weken en kinderen maken dit 8 maal mee gedurende het basisonderwijs. Dit biedt ruimte om 8 x 6 weken een stimulerend zomerbeleid te voeren, middels zomerscholen en bij de ouders thuis.

c. De Compensatie- of Bijspijker- Zomerschool basisonderwijs

Met dezelfde formule als waarmee zomerscholen VO in Nederland worden georganiseerd, kunnen we zomeronderwijs bo aanbieden. Het gaat dan om bijspijkeronderwijs.

Met de volgende aandachtspunten:

- Leerlingen heel gericht hiervoor selecteren
- De leraar kiest welke lesstof het kind dient te gaan herhalen, oefenen
- Les in groepjes van maximaal 8 kinderen (ieder kind heeft eigen lesstof, dus dit vraagt het nodige van een leraar)
- Begeleiding door een (bijna) bevoegd leraar.
- Aan het einde van de zomerschool maakt het kind een door de eigen leraar gemaakt toetsje
- Het kind ontvangt een beloning als het de toets haalt.

d. Verlengde schooldagen/overige Onderwijstijdverlenging OAB

Het is vaker genoemd: uit onderzoek blijkt dat initiatieven voor onderwijstijdverlenging niet vanzelfsprekend leiden tot betere leerprestaties. Integendeel, op het terrein van achterstandsbestrijding kennen we een geschiedenis van weinig effectieve aanpakken.^{xxii}

Wat is een effectieve inrichting van OTV?

Allereerst: de kenmerken van effectief onderwijs – hoge verwachtingen t.a.v. leerlingen, een positieve benadering, aansluiten op specifieke behoeften van leerlingen, focus op resultaatverbetering, monitoring van vorderingen- gelden ook voor onderwijstijdverlenging. De impact van OTV hangt samen met de benadering die wordt gekozen, en met de kwaliteit van de uitvoering. De geringe effecten van nogal wat OTV-initiatieven zijn daar waarschijnlijk rechtstreeks op terug te voeren.

We zien in het land zeer veel varianten terug van onderwijstijdverlenging (gedurende de reguliere schooltijd):

- Het aantal uren onderwijstijdverlenging

- In de ochtend vroeger beginnen, of juist een langere middag (of de woensdagmiddag erbij trekken)
- Voor de hele klas of voor een selectie van kinderen (bv. laag presterende kinderen of 'high-potentials').
- In de school of een bovenschoolse voorziening zoals de BSA (Brede School Academie);^{xxiii}
- De doelstellingen, vooral gericht op taal en/of rekenen met in beperkte mate andere doelen.
- De extra uren taal en rekenen kunnen worden aangeboden in de extra voor- of naschoolse uren. Sommige scholen kiezen er echter voor om de extra leertijd voor taal en rekenen in de schooldag te verweven, bijvoorbeeld door gedurende de *reguliere* schooltijden extra aandacht aan taal en rekenen te besteden en andere vakken, zoals de zaakvakken of creatieve vakken, naar het verlengde deel van de schooldag te verplaatsen.

In de CPB notitie 'Effectieve interventies leerachterstanden in het primair onderwijs' wordt 'extra leertijd' als effectief beoordeeld (mits goed uitgevoerd, uiteraard). Verwezen wordt naar de zogenaamde dubbele dosis-aanpak. Leerlingen met een achterstand in rekenen of taal krijgen het dubbele aantal lesuren in dat vak. Als deze uren ingevuld worden met reguliere lesmethoden die met maatwerk gericht zijn op de exacte achterstand van het kind, leveren ze resultaat op. Kinderen gaan aantoonbaar beter rekenen en lezen. Hoe groter de leerachterstanden, des te meer extra lessen opleveren. Uiteraard, hangt ook dit samen met de kwaliteit van uitvoering. Een ander voorbeeld tot slot is het inzetten van high-dosage-tutoring of varianten hiervan. Een aantal uren per week les in een heel kleine groep (idealiter 1 op 2) om doelgericht achterstanden weg te werken, met aandacht voor het ontstaan en de kracht van sociale binding.

In de Bijlage is nog een aantal praktische zaken t.a.v. Onderwijstijdverlenging opgenomen.

5. Afsluitend

Onderwijstijdverlenging in de komende periode kan effectief zijn om een betekenisvol deel van de door Corona vergrote achterstand te verminderen. De verwachtingen kunnen echter niet te hoog gespannen zijn: het gaat om een beperkte hoeveelheid leertijd. Met bijvoorbeeld alleen zomeronderwijs kan voor veel doelgroepkinderen de nu opgelopen extra achterstand tgv de lockdown daar niet volledig mee worden gecompenseerd.

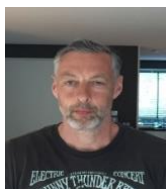
Als we in een aanzienlijkere mate willen bijdragen aan achterstandsvermindering moeten we kijken naar vormen van onderwijstijdverlenging (OTV), waarin structureel en langdurig meer uren kunnen worden geboden aan kinderen. In de voorschoolse educatie zijn we daarmee een slag aan het maken door naar 16 uur te gaan i.p.v. de huidige 10 uur. In het basisonderwijs (en voortgezet onderwijs) ligt dit anders. Inmiddels is er met name OTV voor kinderen uit midden en hoge SES: het schaduwonderwijs of aanvullend onderwijs dat door een groot deel van deze kinderen wordt gevolgd. Hier tegenover zouden we eigenlijk een gesubsidieerd en kennis onderbouwde onderwijstijdverlenging voor oab-kinderen kunnen gaan bieden, verlengde schooldagen, de zaterdagochtenden.... Leren door kinderen vergt tijd. Wat betreft Effectief leren is herhaling van belang, voldoende tijd steken in Ook wat betreft Onderwijstijdverlenging geldt dat de opzet 'Intelligent' moet zijn; er zijn veel voorbeelden van weinig of niet effectieve invulling

en er lopen nog diverse van dit soort aanpakken. De nodige kennis en voorbeelden van hoe dit anders kan, zijn voorhanden.

Mogelijk is het extra Ondersteuningspakket van het ministerie van OCW een opstap naar een degelijker en effectievere structurele inzet van onderwijstijdverlenging. Er liggen de nodige uitdagingen op het vlak van het lerarentekort, het 'opboksen' tegen het omvangrijke aanvullend of -schaduwonderwijs en de toegenomen invloed van ouderondersteuning thuis in gezinnen met hoger opgeleide ouders. Belangrijke uitdagingen liggen in het bereiken van de doelgroep die dit het meest nodig heeft, het aanbieden van kwalitatief sterke programma's en het beschikbaar krijgen en houden van voldoende kwalitatief goed personeel.

Deze notitie is opgesteld in opdracht van het ministerie van OCW, directie Kennis.

Over de auteurs

Arjen Scholten werkte jarenlang op OAB scholen in Utrecht. Zag daar de potentie van veel leerlingen, die niet waargemaakt werd. Richtte daarom de Brede School Academie op, een OTV -voorziening met bijzondere opbrengsten. Leidde de zomerschool Utrecht, vanuit diezelfde effectiviteitsgedachte. Is sinds een aantal jaren als projectleider bij Vinci betrokken bij grote projecten rond VVE in onder andere Nijmegen en Dordrecht. Houdt zich daarnaast bezig met het fenomeen 'home literacy' en buigt zich over de vraag hoe we ouders kunnen bewegen tot functionele ondersteuning van hun kinderen. arjen@vinci-toponderwijs.nl

Walter de Wit is vanuit Oberon coördinator van het landelijke onderzoeksprogramma Onderwijsachterstandenbeleid. Hij coördineerde eerder onder andere de landelijke pilots Onderwijstijdverlenging OAB (2009-2013) en de landelijke LEA-ondersteuning. Hij adviseert regelmatig het ministerie van OCW over achterstandenproblematiek. Hij coördineert daarnaast Stichting Vinci, dat als doel heeft om effectievere aanpakken voor het onderwijsachterstandenbeleid te ontwikkelen. Onder meer de ontwikkelaars van de Brede School Academie zijn hierbij betrokken. Daarnaast is het concept Top-VVE ontwikkeld en (kennis over) effectievere aanpakken voor ouderprogramma's (www.vinci-toponderwijs.nl en www.top-ve.nl).

Walter is (onderwijs)antropoloog en bevoegd wiskundedocent. walter@vinci-toponderwijs.nl

Bijlage Onderwijstijdverlenging – praktische zaken

We noemen kort een aantal algemene en praktische elementen waarmee rekening gehouden kan worden bij het vormgeven van OTV/Zomerscholen. De betekenis van OTV voor de bestrijding van onderwijsachterstanden (en compensatie van de extra opgelopen achterstand door het

Corona-virus) kan in principe groot zijn. De effectiviteit hangt echter sterk samen met zowel de opzet, als de kwaliteit van uitvoering.

Specifiek voor de compensatieregeling heeft de PO-Raad ook ondersteunende info voor scholen uitgebracht: Kaart 5. Focus en inrichting van ondersteuningsprogramma's.

1. Status

Neem OTV serieus en geef het de status die het verdient. OTV is geen vrijetijdsbesteding, maar onderwijs. Mits goed ingezet, kan OTV een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van uw leerlingen. Als u culturele of sportieve elementen wil toevoegen aan uw OTV programma, bedenk dan hoe u die kunt verbinden met cognitieve doelstellingen. Betrek expertise bij de ontwikkeling van uw OTV curriculum.

2. Observeer.

Probeer de impact van de COVID-periode voor uw leerlingen vast te stellen. Dat kan zowel door formele, als informele toetsing. Richt u daarbij met name ook op de 'academische' vaardigheden.

3. Wat wil ik bereiken?

Probeer te omschrijven welk doel u met de OTV wilt bereiken. Dat kan door te bedenken welke kennis uw leerlingen na de zomer *ten minste* hebben moeten hebben, om aan te sluiten bij het volgende leerjaar. Soms kan dat heel gericht. Bijvoorbeeld: 'ik wil dat mijn leerlingen in groep 4 na de zomervakantie starten met tenminste AVI E3'. In veel gevallen is een doel lastiger te specificeren. Als het gaat om woordenschat of begrijpend lezen, bijvoorbeeld. Dat kan alleen in heel algemene termen: taalstimulering tijdens de zomer. Bedenk wel dat van twee weken zomeronderwijs geen wonderen verwacht mogen worden van de effecten op begrijpend lezen.

4. Voor wie?

De middelen van de tijdelijke ondersteuningsregeling zijn met name bedoeld voor die leerlingen die tijdens de lock-down een serieuze extra achterstand hebben opgelopen. Een groot deel van deze kinderen is naar verwachting afkomstig uit gezinnen met een lage sociaal-economische status. Binnen die groep zijn verschillende varianten mogelijk. Soms wordt de extra onderwijstijd ingezet voor een smal deel van de doelgroep. De Brede School Academie bijvoorbeeld, richt zich op de meest beloftevolle OAB-leerlingen. Het omgekeerde kan ook. De OTV wordt dan juist gebruikt om de groep achterblijvers te bereiken.

5. Op welke manier?

Bepaal op welke wijze u de gestelde doelen wilt bereiken. Hoe zet u de extra tijd zo effectief mogelijk in? Bedenk dat het gaat om extra onderwijstijd. De kenmerken die gelden voor goed onderwijs in de reguliere tijd, gelden ook voor OTV. Er zijn wel een aantal factoren te benoemen, die met name gelden voor OTV. Er is onderzoek gedaan naar de werkzame factoren van succesvolle OTV-initiatieven. Dit zijn ze:

- Getrainde en ervaren leerkrachten verzorgen het onderwijs. Dat hoeven niet per se de eigen leerkrachten te zijn
- Er wordt gewerkt in kleine groepen van 5-15 leerlingen
- 'Academische' lesinhouden, bedoeld om achterstanden in te halen

- Goed geëquipeerd. Dat wil zeggen: voldoende tijd, ruimte en middelen
- Intensief programma, gevuld met leeractiviteiten
- Programma's met een traditionele instructiestijl (in deze context) hebben een positieve impact op de academische vaardigheden
- Risicokinderen kunnen leerwinst behalen in literary performance. Dat effect wordt versterkt door 'explicit instruction to teach well specified skills'.
- zet in op lezen. Dat heeft niet alleen effect op de taalprestaties, maar ook op rekenvaardigheden.
- Het is effectiever om de extra tijd te verspreiden over het schooljaar, dan die te beperken tot een intensieve periode (bijvoorbeeld tijdens de zomervakantie).

6. Ouders

De grote verschillen tussen leerlingen zijn voor een groot deel toe schrijven aan hun achtergronden. Veel van de ouders met een lage SES zijn minder goed in staat om hun kinderen te ondersteunen bij hun onderwijsloopbaan. OTV kan ook worden aangegrepen om ouders beter te equiperen. In Amerikaanse programma's nemen ouders deel aan het programma, en worden opgeleid tot tutor van hun kind. In Nederland kennen we een aantal programma's die zich richten op thuisstimulering van ouders met kinderen in de peuter- en kleuterleeftijd.

7. Bedreigingen

Onderzoek beschrijft ook een aantal bedreigingen voor succesvolle Onderwijstijdverlenging . De belangrijkste daarvan is de hoge uitval van deelnemende leerlingen, vooral tijdens vakantievarianten. Het is dus van belang om rekening te houden met de motivatie van potentiële deelnemers (en hun ouders). Dat kan door het stellen van motiverende doelen (als het voorkomen van doublures) of door het bieden van een inspirerend programma. En kinderen te belonen voor deelname.

8. Monitor

Probeer vast te stellen in hoeverre uw OTV-doelen behaald worden. Dat kan op verschillende manieren. Veel initiatieven beperken zich tot het in kaart brengen van het aantal deelnemende leerlingen. Een stap verder gaat de vraag naar de perceptie van deelnemers (uitvoerders en leerlingen) van het programma. Waarschijnlijk bent u het meest benieuwd naar de effecten van uw programma op de cognitieve ontwikkeling van uw leerlingen.

9. Financieel

Het vraagt een behoorlijke inspanning om een OTV-interventie te ontwikkelen en uit te voeren. Dat kost tijd en geld. Niet voor niets is een belangrijke succesfactor:

- Goede equipering. Dat wil zeggen: voldoende tijd, ruimte en middelen .

Verschillende mogelijke kostenposten zijn:

- Lesmateriaal / ontwikkeling curriculum
- Personeel (organisatie, ontwikkeling curriculum en verzorgen lessen)
- Communicatie en PR (promotiemateriaal voor o.a. werving leerlingen)
- Monitoring en evaluatie
- Facilitair (huisvesting, schoonmaak, vervoer).

10. Personeel

De kwaliteit van de leerkrachten is bepalend voor het succes van Onderwijstijdverlenging. Ook een goede coördinator of projectleider is, zeker bij een meer grootschalige organisatie, onmisbaar. Hieronder leest u welke overwegingen een rol spelen bij de aanstelling van personeel.

Wie heb je nodig?

Een coördinator en gediplomeerde leerkrachten. Daarnaast eventueel onderwijsassistenten, stagiaires en/of vakkrachten.

Wat voor aanstelling?

Als gekozen wordt voor de inzet van eigen personeel:

- Geen extra aanstelling, maar een wijziging in de verdeling van taakuren en lesgebonden uren
- Tijdelijke uitbreiding betrekkingssomvang (maximaal 1,2 fte)
- Op projectbasis bij (stichting van) de gemeente
- Op projectbasis bij 'eigen' stichting
- Geen aanstelling, maar vrijwilligersvergoeding (let op de maxima per jaar)

Als gekozen wordt voor de inzet van personeel 'van buiten':

- Zie opties eigen personeel, en:
- Via een uitzendbureau of payroll-onderneming
- Geen aanstelling, ZZP-er dient factuur in.

ⁱⁱ In Nederland zijn de 15% kinderen met de zwaarste achterstandsscore benoemt tot de OAB-doelgroep (o.a. op basis van opleidingsniveau ouders, herkomstland en schuldsanering). Basisscholen krijgen extra middelen voor deze kinderen. En gemeenten ontvangen middelen om met name voorschoolse educatie (2,5-4 jaar) in te richten.

ⁱⁱⁱ Advies inzake de gevolgen van de coronacrisis voor het onderwijs (1) Onderwijsraad, 16 april 2020
Kamerbrief 'Compensatie studenten en ondersteuningsmaatregelen onderwijs Covid-19'. Min. OCW, 15 mei 2020

^{iv} Data uit Pre-COOL. O.a. *Pre-COOL cohortonderzoek*. Veen en Leseman (red.) (2015)

^v *Ongekend Talent*. Rijksinspectie der financiën (20 april 2020).
De Staat van het Onderwijs 2020. Inspectie van het onderwijs (2020)

^{vi} zie bijv. <https://pedrodebruycere.blog/>

^{vii} O.a. *Sociale ongelijkheid in thuischoling tijdens de Corona-crisis*. T.Bol. UvA (mei 2020)

^{viii} Bv. *De docent schrikt*. Volkskrant-artikel, 12 mei 2020

^{ix} Hattie, J. Visible Learning Effect Sizes When Schools Are Closed: What Matters and What Does Not, <https://opsoa.org/application/files/2215/8689/0389/Influences-during-Corona-JH-article.pdf>

^x <https://www.eoswetenschap.eu/psyche-brein/een-schooljaar-verliezen-geen-optie>

^{xi} *The effectiveness of extended day programs: Evidence from a randomized field experiment in the Netherlands*. In: *Economics of Education review* 36 (2013) 1-11. Meijer en van Klaveren (2013). De Brede School Academie Utrecht is zo'n initiatief dat later geëvalueerd werd door Oberon, met positieve uitkomsten.

^{xii} *The effectiveness of extended day programs: Evidence from a randomized field experiment in the Netherlands*. In: *Economics of Education review* 36 (2013) 1-11. Meijer en van Klaveren (2013)
Zomerscholen Taal/rekenen – het meten van de opbrengsten. Een adviesnotitie. De Wit, Oberon (2013)

^{xiii} *Zomerscholen en verlengde schooltijd: effectief voor het inhalen van achterstanden?* Schenke en van der Ploeg. Kennisrotonde NRO, 11 mei 2020

Procesevaluatie lentescholen en effectanalyse lente- en zomerscholen. Haelermans, Ghysels, Monfrance, Rud en Groot. Tier. 2017

^{xiv} Zie bv. *The effectiveness of extended day programs: Evidence from a randomized field experiment in the Netherlands*. In: *Economics of Education review* 36 (2013) 1-11. Meijer en van Klaveren (2013)

^{xv} Zie bv. de CPB-studie *'Effectieve interventies leerinterventies in het primair onderwijs'* (2018).

^{xvi} Uit: *De staat van het Onderwijs 2020. Paragraaf 1.3*. Inspectie van het Onderwijs, 2020

^{xvii} Uit: *De staat van het Onderwijs 2020. Paragraaf 1.3*. Inspectie van het Onderwijs, 2020

^{xviii} *Noodplan lerarentekort Amsterdam, 2020*.

^{xix} De conclusies over pedagogische en educatieve kwaliteit worden al jarenlang getrokken in landelijke Inspectie-onderzoeken, in de landelijke pre-COOL-onderzoeken en in de LKK-monitoring. Vandaar ook het landelijk beleid tot de extra inzet van een HBO-er op de voorschoolse groepen vanaf 2022.

^{xx} *Can summerschools help disadvantaged pupils bounce back from lockdown?* Mulcany, Menzies & Shaw, 12 mei 2020

^{xxi} Gedeeltelijk gebaseerd op de reviewstudie *Summer schools* van het EEF (Educational Endowment Foundation) (2016)

^{xxii} *Het onderwijsachterstandenbeleid na 2015. Een adviesnotitie*. Kloprogge en De Wit, NRO, 2015

^{xxiii} Zie bv. www.vinci-toponderwijs.nl voor meer info over de BSA en de BSA-ontwikkelaars. Of bijvoorbeeld www.bsa-zaanstad.nl.